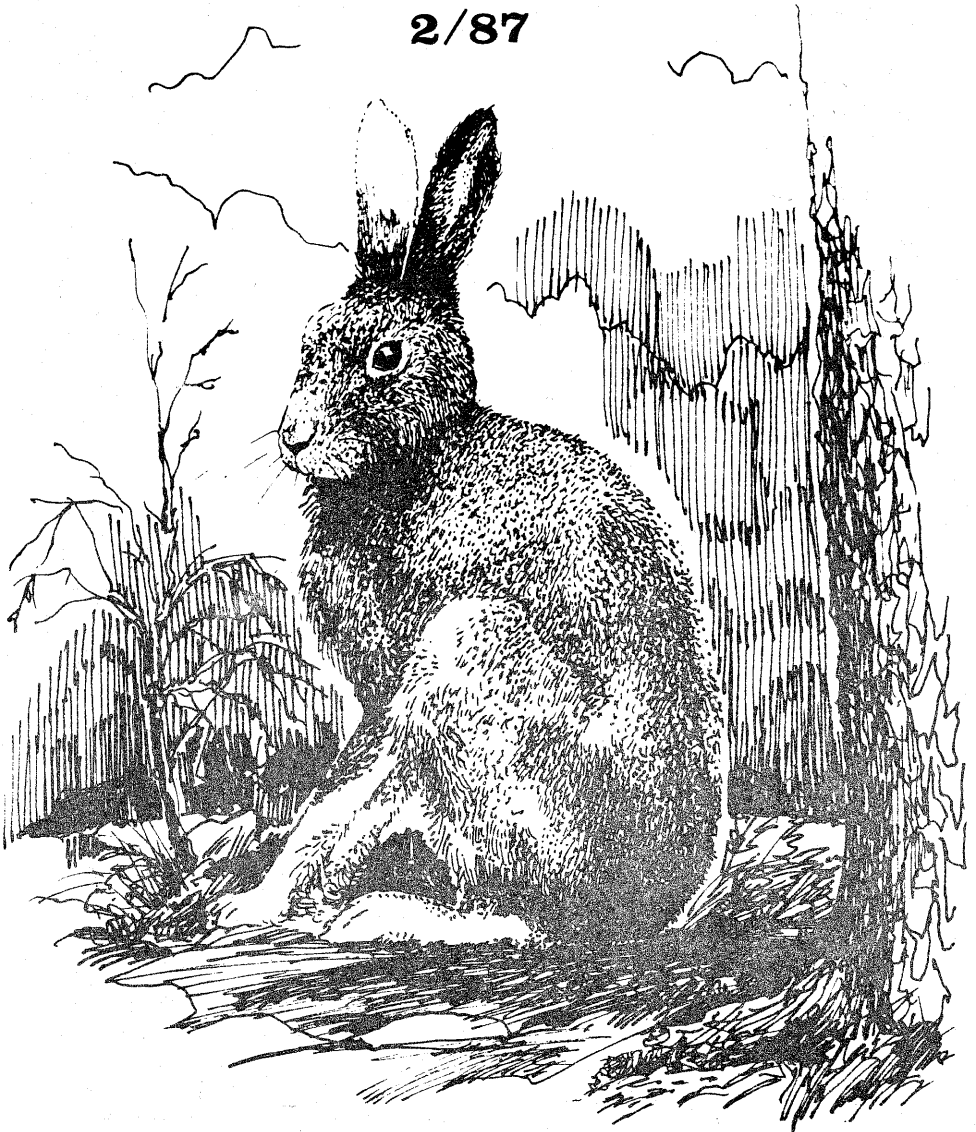

IISALMEN LUONTOUUTISET

2/87

IISALMEN LUONNON YSTÄVÄIN YHDISTYS ry

**IISALMEN
LUONTOUTISET**

2/87

IISALMEN LUONNON YSTÄVÄIN YHDISTYS ry

IISALMEN LUONTOUTISET

2/1987 joulukuu

Julkaisija:

Iisalmen Luonnon Ystävain Yhdistys ry

Vastaava toimittaja:

Jaakko Laasanen

Kansikuva ja piirrookset:

Veli-Matti Löhönen ja Riitta Ryhänen

IISALMEN LUONNON YSTÄVÄIN YHDISTYS RY

Hallituksen jäsenet

Puheenjohtaja, lehtori Matti Tallgren
KP 23/23 Punahovi
74120 IISALMI puh. 22 808

Sihteeri, sairaanhoitaja Kaj Jäderholm
Viitaanpiiri 20
74999 IISALMI puh. 64 199

Rahastonhoitaja/jäsenasiat
yli-insinööri Viljo Åberg
Satamakatu 3 B
74100 IISALMI puh. 21 307

Opiskelija Mikko Tallgren
KP 23/23 Punahovi
74120 IISALMI puh. 22 808

Nuorisotoimenjohtaja Jaakko Laasanen
Laaksotie 11
74120 IISALMI puh. 22 691

Autonkuljettaja Martti Järnfors
Tervakankaanpiiri 17 B
74120 IISALMI puh. 23 094

Lehtori Sirkka Immonen, varapuheenjohtaja
Kotipolku 24
74100 IISALMI puh. 24 283

Kaupungingeodeetti Erkki Väisänen
Haukiniemenkatu 19
74100 IISALMI puh. 21 386

Asemamies Pertti Kaarakainen
Kihmulankatu 18
74130 IISALMI puh. 25 032

Kunniajäsen
Maanviljelijä Martti Savolainen

Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistys ry:n hallitus.....	1
Sisällysluettelo.....	2
Juhlan humussa...vaan ei sumussa.....	3
Viljelysmaiseman ja luonnonvaraisen maiseman harmonia.....	5
Pikku-uikku myöhässä muutosta.....	7
Kiinanmetsäköynnös Porosuolla.....	8
Jänikset maailmankartalle.....	10
Tiilikan autio.....	11
Kärsäkkäistä kärsimässä.....	13
Onnittelukäynti Kuopion Luonnon Ystävien täyttäessä 90 v..	15
Sähäkkäät sudenkorennot.....	16
Nurmikihokki Keskimmäisellä.....	20
Kihokkeja Sveitsiin.....	21
Kilpailu, ilmoita kuusen tuulenpesistä.....	22
Riistamies löysi rengastetun naurulokin.....	23
Keltamatara Ylä-Savossa.....	24
Ympäristönsuojelulautakunta toiminut vuoden.....	26
Pertti Kaarakainen eläintäyttäjänä - kertoo.....	28
ILYY:n syyskokous.....	29
Luontouutisia Sonkajärveltä.....	31
Naurulokki ja XVO-rengas?.....	34
Kellot - kukkaketojemme kaunottaret.....	35
ILYY:n jaostot.....	39

JUHLAN HUMUSSA...VAAN EI SUMUSSA...

Hyvät Luonnonystäväät Iisalmessa ja koko ylä-Savossa - olette varmaankin havainneet mitä monenlaisimpien juhlien sattuvan edessä olevaan aikaan. Oman yhdistyksemme 35. toimintavuosi on samanaikaisesti kummiyhdistyksemme Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen 90:s! Omat onnittelijamme ovat tätä kirjoittaessani juuri somistumassa onnittelukäyntiä varten. Kuopiolaisten panos oman yhdistyksemme alkuun saattamisessa ja myöhemminkin on ollut ratkaiseva. Ovathan KLYY:n väkeä jo vuosien takaa kunniapuheenjohtajamme, vasta joukostamme poistunut Arvi J. Huuskonen, perustajajäsenemme ja pitkäaikainen rahastonhoitajamme Viljo Åberg (KLYY:n kunniajäsen) sekä edellinen puheenjohtajamme Eero Antikainen, joka aikanaan heilutti nuijaa myös kuopiolaisten junioriyhdistyksessä, KNLY:ssä. KLYY:n vaikutus omaan yhdistykseemme näkyy mm. esitelmöitsijävaihdossa, yhteisissä retkissä ja luonnonsuojelutoiminnassa luonnonsuojelupiirin kautta. Toivottaessamme KLYY:lle onnea toivomme yhteistyöllekin jatkossa hedelmällisiä vuosia.

Alkava vuosi 1988 on Suomen Luonnonsuojeluliiton 50:s! Sen aikana tapahtuviin toimintoihin ja erikoistilaisuuksiin on ILYY päättänyt osallistua merkittävällä panoksella. Tapahtumat keskittyvät kevätkesään. ILYY:n ja Saperdan perinteen kevätretkeily suunnataan liiton juhlatapahtuman yhteyteen Itä-Savoon toukokuun lopulla. Kesäkuun alussa Suomi Meloo -tapahtuma alkaa jälleen Iisalmesta liiton juhlavuotteen liittyvillä lisillä. Alustavasti on myös kaavailtu Maailman Luontopäivän tapahtumien keskittämistä luonnonsuojelupiirimme alueella Iisalmeen ensi keväänä. Vuoden alusta toimeen astuvalla yhdistyksemme uudella hallituksella on kaikkiaan paljon purtavaa..

Yksityistä luonnonystävää koskettanee aikamme juhlista eniten kuitenkin maamme 70:s itsenäisyyspäivä. Noihin 70 vuoteen si-

sältyvä historiamme on ollut niin vaihtelevaa ja koettelevaa jo yksinomaan toimeentulon ja oman identiteetin löytämisen ja säilyttämisen suhteen, varsinkin alkuvuosikymmeninä, etteivät aika ja varat ole riittäneet maamme kehittämiseen luonnontutkimuksen, -harrastuksen ja -suojelun suhteen niinkuin olisi haluttu. Toisaalta ainainen huoli huomisesta sai suomalaiset pinnistämään voimavaroja normaalia enemmän ja tuloksekkaammin. Seurauksena tästä ovat yhä melkoinen maineemme luonnon perustutkimuksessa, luonnonvarojen hyödyntämisessä sekä osin matkailijan silmin ainakin kauniina säilyneessä vesi-metsä -maisemassamme.

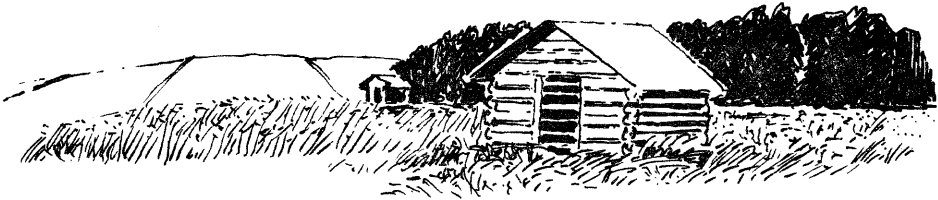
Parina viime vuosikymmenenä olemme kuitenkin jääneet jälkeen, jopa taantuneet. Syinä lienevät elämämme helppouden lisäksi "antautumisemme" ylikansallisen virran viettäväksi. Omaa ja arvokasta on kuitenkin maassamme yhä paljon olemassa, niin itse ihmisessä kuin maisemassakin. Viitaten tämän kirjoituksen otsikkoon olisi jopa ylikansallisia elintasokohotusvirtauksia torjuen nostettava kussakin tapauksessa erikseen tarkoin harkiten kaikkialta maastamme alueita ja luonnonmuistomerkkejä tulevillekin vuosille. On uskallettava tehdä laajoja rauhoitusalueita kuten esim. ajankohtaisissa Kessin erämaissa ajatellen, että kysymyksessä on kaikkien suomalaisten yhteinen asia. Ei vain lappalaisten. Toisaalta siellä missä tarve ja tappionuhka on suurin, kuten tiheässä Lounais-Suomessa, on nopeasti toimittava kuten Nuuksion alueella ja tyngäksi mahdollisesti ilman erikoistoimia jäävässä Saariston kansallispuistossa. Toki on ohjelmaa meille vielä Ylä-Savossakin luonnon ja elinympäristön vaalimisessa. Olisi löydettävä ja rauhoitettava joitakin tyypillisiä miljöitä, joissa Iisalmen seudun luonto ja perinteinen elinkeinoelämä lyövät harmonisesti kättä toisilleen. Monta vanhaa ja kaunista piha-pelto-mäkipiiriä on tuhoutunut joko vahingossa tai taloudellisten menestysten pelossa.

Suurin kaikista tulevan ajan juhlista, joulukuun, antanee kiireisten esipuuhiensa jälkeen hengähdystauon. Vilkaisepa luonnonsyttävä Ylä-Savoasi ja huomaat sen kauniiksi nopeasti hämärtyvinä kaamoksenkin päivinä.

Hyvää jouluaikaa juhlista huolimatta toivoen ja kuitenkin selkeästi tulevaa jo suunnitellen.

Haastattelussa kaupunginvaltuuston puheenjohtaja,
maanviljelijä Martti Rytönen

VILJELYMAISEMAN JA LUONNONVARAISEN MAISEMAN
HARMONIA

Kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Martti Rytönen sanoi Iisalmen Luontouutisten esittämässä haastattelussa näkevänsä kaupungin ensisijaisena, tärkeänä tehtävänä luontopolkuverkoston rakentamisen ja niiden kunnossapidon.

Luontopolkuverkosto ei ole vielä kaiken kattava Iisalmissa Martti Rytöksen käsityksen mukaan. Hän toivoisi henkilökohtaisesti, että luontopolkuja suunniteltaessa otettaisiin huomioon myös viljelysmaisema siten, että luonnonvarainen ja mallikelpoisesti hoidettu viljelysmaisema vuorottelisivat harmonisesti polun varrella.

Hän toi esiin, että suunnittelun alla oleva Keskimmäisen kosteikkopolku lähellä viljelyksiä antaisi mm. kouluopetuksessa mainion lisän oppituntien vahvistukseksi toteutuessaan.

Ravinteiden liukeneminen vesiimme

Mitä mieltä haastateltavamme on siitä valuvatko maatalouden ravinteet vesiin Iisalmissa. Rytönen vastasi seuraavasti:

"Alueemme järvet ovat arkoja ravinteiden valumisen suhteen, matalia ja humuspitoisia. Martti Rytönen ei kiellä, etteikö Iisalmissakin tapahtuisi ravinteiden liukenemista vesiin, mutta hänen käsityksensä mukaan se on vähäisempää kuin joillakin jo-

kisilla alueillamme. Hän sanoo metsäojituksen olevan vesien pilaantumiselle ja rehevöitymiselle suurempi uhka kuin maatalous. Maanviljelijöiden on ollut tarve kiinnittää huomiotaan lannoituksen ajankohtiin ja ettei lannoitetta levitettäisi liian lähelle vesien rantaviivoja."

Hän mainitsi, että virheellisestä lannoituksesta olisi saatava entistä enemmän valistusta ja, ettei kemiallisia lannoitteita levitettäisi holtittomasti. Hänen mielestään niiden levittämiä kannattaisi harkita, sillä ovathan ne jo suhteellisen kallista hankkiakin. Lannoitusasioissa Martti Rytkönen kertoo saaneensa valistusta lukemalla alan lehtiä ja saamalla tietoja vesipiirin taholta. Myös lupaehtoja tulisi noudattaa.

Valistuksen kehittymisen Rytkönen sanoo olevan kiinni paljon myös valtionrahoituksesta. Hän sanoo myös siisteyskampanjoiden vaikuttaneen maanviljelysmaiseman yleisilmeeseen myönteisellä tavalla.

Aukkohakkuiden ongelma

Kolmantena asiana haastattelussamme tuli puhe siitä, mitä kaupunginvaltuuston puheenjohtaja pitää arvokkaimpana luonnossa. Hän palaa edelleen alussa mainitsemaansa järvien, metsien ja viljelmien vuorovaikutukseen, joka on omaleimaista Iisalmen ympäristössä. Maisemien pilaajana Martti Rytkönen sanoo olevan aukkohakkuut siitakin huolimatta, vaikka hän sanoo sitä joskus itsekkin harrastaneensa. Siinä turmeltuu pitkiksi ajoiksi myös aluskasvillisuus. Hän pohtii kysymystä, olisiko kuitenkin harvennushakkuiden suosiminen luonnolisempaa metsänuudistusta.

Martti Rytkönen korostaa sitä, että hakkaajien olisi huomioitava luonnontarpeita niin paljon kuin mahdollista. Lahopuita ja keloja olisi suojeltava lintujen ja muiden kolopesijöiden takia. Hän itse sanoo ottavansa aina tämän asian huomioon metsähakkuuta tehdessään.

Vaihtelevat vuodenaajat ja havumetsä

Olemme kysyneet aina haastateltavaltamme, mikä häntä eniten viehättää luonnossa vapaa-aikanaan. Niin nytkin.

Martti Rytkönen hiljentyi mieluummin niinä harvoina vapaahet-

kinään, joita kiireiselle maanviljelijälle ja kunnalliselle luottamushenkilölle jää, havumetsän siimeksessä, vaaramaisemassa. Siellä häviää parhaiten tressi. Häntä viehättää myös sateella tuo havumetsä ja siellä liikkuminen. Hän sanoo Suomen luonnon rikkautena olevan vaihtelevat vuodenaajat ja niiden välisen kontrastin. "Syksy on minulle mieluinen vuodenaika, johtuneeko se siitä, että olen syntynyt syksyllä", mietti kaupunginvaltuuston puheenjohtaja lopuksi.

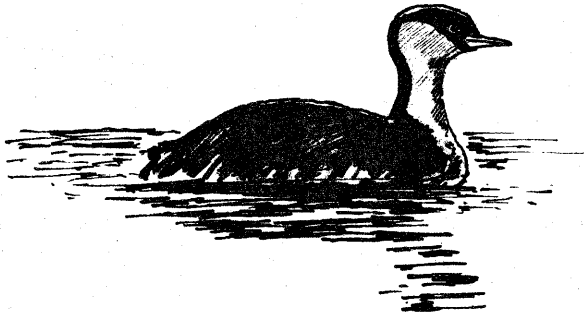
Jaakko Laasanen

PIKKU-UIKKU MYÖHÄSSÄ MUUTOSTA

Pikku-uikku (*Podiceps ruficollis*) löydettiin marraskuun puolivälin tienoilla talven kangistamana Iisalmen Pohjois-Savon Autotalon edustalta. Autotalon henkilökunnan taholta asiasta ilmoitettiin poliisille, joka otti yhteyttä ILYY:n sihteeriin. Lintu toimitettiin rekkakyydissä Helsinkiin avoimille vesille. Muuttomatka jatkui toivottavasti turvallisemmissa olosuhteissa lämpimämmille vesille.

Laji on harvinainen. Pikku-uikku löydettiin muutamia vuosia sitten Iisalmen Keskimmäisen lintujärjeltä kuolleena. Pesimisestä Suomessa ei ole varmoja havaintoja.

Jaakko Laasanen

KIINANMETSÄKÖYNNÖS POROSUOLLA

Kiinankärhő (Glamatis tangutica) on kotoisin Mongoliasta ja Luoteis-Kiinasta. Se on oikeastaan perenna, jonka kesäversot talven tullen kokonaan kuolevat. Uudet versot kasvavat aina suoraan juurrakosta. Siksi vanhat oksat leikataan keväällä maan läheltä poikki. Uudet kasvavat nopeasti ja kesän aikana kehittyy 3-4 metrin pituisia siroja oksia. Laji pitää valosta, mutta viihtyy puolivarjossakin.

Kiinankärhő on hankkimisen asvoinen pihan koristekasvi, jonka kauneus ei keltaisten kukkien lakastuttua lopu, vaan jonka untuvaiset siemenpähkyläpallot tekevät sen hallakauden tultua todella koristeelliseksi. Kasvi tarjoaa mainion piilopaikan pikkulinnuille. Se sopii kaariporttien ja veräjien koristeluun ja sen avulla voidaan kätkeä likakaivojen kannet. Se kukkii jo kesäkuusta alkaen ja uudelleen syksyllä, jolloin yhtäaikaan voi olla sekä kukkia että hahtuvalloja latvoja koristamassa.

Keltaiset kukat ovat kellomaisia jopa 8 cm:n kokoisia nuokkuksia, neliteräisiä 10 cm:n varsissa. Laji on kaunis myös kivikossa vaaleanharmaan hopeapajun (*Salix alba*) ja tummanvihreän katajan (*Juniperus communis*) seurassa.

Kotini puutarhassa kasvavat kaikki edellä mainitut kasvilajit satoine muine seuralaisineen. Kärhön siemenet sain toissa syksynä hyvältä ystävältäni Ritva Granqvistilta, jolloin kärhön lajimääritys tapahtui. "Botanisti isäni" Viljo Åberg on minua jatkuvasti opastanut sen huolenpidossa ja käynyt sitä ihailemassa sen kukkiessa parhaillaan talomme kaakkois-eteläseinustalla. Myös kotiväkeni on antanut tukensa puutarhanhoidossa-

Korkeudeltaan kärhömme on nyt 150 cm. Kärhő on terve, varma talvehtija ja sen siemenet ovat hyvin itämiskykyisiä. Se kaipaa kivikkoista alustaa, mehevää, ravinnerikasta ja kalkkipitoista multaa.

Mongolit ja kiinalaiset käyttävät kasvia juurineen, kukkineen ja versoineen erilaisiin hyöty- ja lääkinnällisiin tarkoituksiin.

Nykyisin kasvia tavataan maapallolla ihmisten levittämänä laajalti arktisista aina lauhkeisiin vyöhykkeisiin saakka.

E. Tajakka

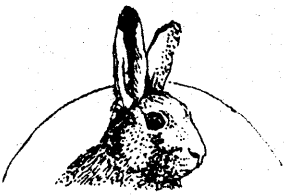
Kirjallisuustyössä olen saanut apua

Yli-insinööri Viljo Åbergilta, Iisalmi
 Professori Annikki Palmenilta, Hki:n kasvitieteenlaitos
 Konttorinhoitaja Ritva Granqvistilta, Porosuo
 Opiskelija Heli Rytköselältä, Laidinmäki
 ja kotiväeltäni sekä monilta muilta.

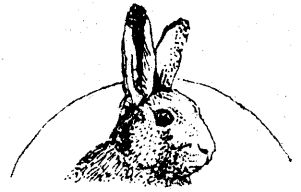
Heille kaikille kiitos!

Kun maass` on hanki ja järvet jäässä
 ja silmä sammut auringon,
 kun pääsky pitkän on matkan päässä
 ja metsä autio, lauluton,
 käy lämmin henkäys talvisäässä,
 kun joulu on -, kun joulu on -.

Iisalmen Luonnon Vstävään Yhdistys
 toivottaa lukijoilleen
 hyvää joulua

JÄNIKSET MAAILMANKARTALLE

Kaikki jänikset, pienet ja suuret, ovat kaikille tunnettuja ja ne ovatkin tehneet maailman valloituksen kuten M. A. Numminen laulussaan toteaa. Valitettavasti maailman valloitus ei aina ole muiden eläinten ja/tai ihmisen kannalta suotuisaa. Tässä yhteydessä täytyy muistaa niiden aiheuttamat suunnattomat tuhot Australiassa.

Australiaan istutettiin aikoinaan kaniineja, jotka luontaisten vihollisten puutteessa sekä suuren lisääntymiskykynsä ansiosta ovat suorastaan maanvaivana hävittäen alkuperäisten eläinten elinmahdollisuuksia ja aiheuttaen maanviljelylle suuria vahinkoja. Siirtoistutukset ovat usein virhearviointeja; miettikäämme vaikka "maamme" minkkejä.

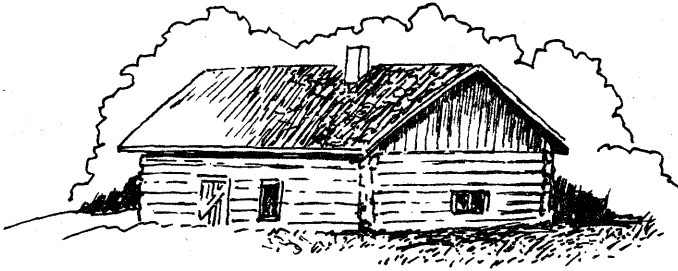
Maassamme tavataan kahta luonnonvaraista jänislajia: rusakkoa (*Lepus europaeus*) ja metsäjänistä (*Lepus timidus*). Lisäksi on lähinnä lemmikkieläimiksi tuotu erilaisia kaniineja. Paras lajituntomerkki rusakolla ja metsäjäniksellä on häntä, joka rusakolla on päältä aina ruskea ja metsäjäniksellä aina täysin valkea. Rusakko on isompi ja levinneisyydeltään eteläinen, metsäjänis on puolestaan sopeutunut pohjoisen lumiolosuhteisiin.

Jäniksillä on monia mielenkiintoisia piirteitä elämässään. Yksi niistä on poikasten hoito. Varsinaista pesää ei rakenneta ja poikaset hajasijoitetaan pian syntymän jälkeen. Emo käy sitten pari kertaa vuorokaudessa imettämässä näitä "unohdettuja" poikasia. Pesuetta on usein kaksi vuodessa, puhutaankin hanki- ja sänkipoikasista. Varsin nopeasti poikaset itsenäistyvät ja aloittavat oman elämänsä muutaman viikon ikäisinä.

Jäniksillä on monia yhteyksiä ihmisiin. Metsästyksen piirissä on jänismetsästyksellä oma erikoisasemansa, joka heijastuu myös koirankasvatukseen. Haitallisia piirteitä on tietenkin erilaisten tautien levittäminen, esimerkkinä jänisrutto, ja puutarhoille aiheutuvat talviset syöntivahingot. Mutta jänikset ovat maailmankartalla ja varmasti tulevat siellä pysymäänkin, joten otetaan niiltä oppia, esimerkiksi, viimeaikoina tapetilla olevaan väkilukumme vähenemiseen.

TIILIKAN AUTIO

Keskellä Tiilikan kansallispuistoa Rutavaaralla on vanha torpan autio, joka mainitaan talonpoikaispäällikkö Olli Tiaisen syntymäpaikaksi. Pohjoiskarjalaiset kyllä tietävät, kuka Olli Tiainen oli, mutta monelle savolaiselle saatikka sitten länsisuomalaiselle nimi on melko tuntematon.

Olli Tiainen syntyi täällä Tiilikan rannalla 1770, alueella, joka nykyisin on Rautavaaran kuntaa, mutta joka silloin vielä kuului Pielisjärven pitäjään ja Pohjois-Karjalaan. 1793 hän meni naimisiin ja ryhtyi viljelemään maatilaa Ylikylässä nykyisessä Nurmeksen kaupungissa.

Pohjois-Karjalassa ei ollut lainkaan voimassa ruotujakolaitosta, vaan maanpuolustus oli siellä vanhastaan nostoväen kannalla. Viuhollisen hyökätessä maahan, lähtivät kaikki asekuntoiset miehet maata puolustamaan. Näin oli Pohjois-Karjalassa tehty jo Kustaan sodan 1788-90 aikana. Pielisjärven joukkojen päällikkönä oli silloin ollut itse kirkkoherra Jaakko Stenius. Kun venäläiset 1808 helmikuussa hyökkäsivät maahan, muodostivat pohjoiskarjalaiset tällä periaatteella omat vapaajoukkonsa. Päälliköksi Pielisjärven kihlakunnan joukoille valittiin Olli Tiainen, joka oli ollut rivimiehenä samanlaisissa joukoissa jo 1788-90 sodassa.

Näillä Pohjois-Karjalan vapaajoukoilla oli aseistuksena aluksi vain 100 Suomen armeijalta saatua kivääriä. Lisäksi heillä oli 130 kivääriä, jotka oli edellisen sodan jäljiltä ollut kätkössä Pielisjärven kirkossa. Valtaosalla oli aseenaan omat metsästys-

luodikkonsa, joihin veistettiin puiset pistimet vihollisen harhauttamiseksi. Osalla miehistä ei ollut mitään asetta ja heille tehtiin keihään näköiset seipäät, jotka savustettiin mustiksi, niin että ne näyttivät vanhanaikaisilta jalkaväen keihäiltä.

Heikkoa oli aseistus, mutta tuli oli tarkkaa. Olihan useimmat tottuneita metsämiehiä. Joukot olivat omissa sarkapuvuissaan, mutta hattuun kiinnitettiin tuohesta tehty valkoinen kokardi ja samoin tuohesta tehty vanne kiersi hatun ympäri, jolloin puku muistutti ruotujakoisten rykmenttien sotilasasua. Vakinaiseksi ruotujoukoiksi venäläiset näitä Olli Tiaisen joukkoja luulivatkin.

Näillä joukoilla esti Olli Tiainen useissa taisteluissa venäläisten tunkeutumisen pohjoiseen ja sitä tietä Savossa taistelevan Sandelsin prikaatin selustan.

Olli Tiainen ei ollut saanut minkäänlaista sotilaallista koulutusta, mutta häntä pidetään taitavana sotapäällikkönä, joka vähälukuisilla vapaajoukoilla pystyi menestyksellisesti taistelemaan paljon lukuisampaa vakinaista sotaväkeä vastaan.

Sodan aikana hänelle annettiin rajakapteenin arvonimi. Olli Tiainen kuoli Nurmeksessa 1833.

Viljo Åberg

KÄRSÄKKÄISTÄ KÄRSÄMÄSÄ

Vaivattomaan kaupunkiasumiseen päässyt ihminen haaveilee hirsimökistä maalla, kaipaa luonnon keskelle. Haaveen voi toteuttaa ja samalla talousarvion kolminkertaisesti.

Ensimmäinen kesä puuntuoksuisessa asunnossa on luonnonystävälle elämys - etenkin, jos han on kiinnostunut hyönteisistä. Nekin ovat kiinnostuneita hänestä - etenkin hänen mökistään.

Ensimmäisenä tuli kylään tukkimiehentäi helluntain tienoilla, sankoin joukoin. Ihmiskeskeisesti ajateltuna tämän ötökkäarmeijan tarkoituksena lienee ollut pitää asukas valveilla kesän hehkeimmät yöt. Illasta iltaan, yöstä yöhön, jopa viikosta toiseen lapiolautojen takaa, ilmeisesti niitä päällystävän eristyspaperin ja vuorivillan alta, kuului sinnikästä narskuttelua, sitten tiukka napsahdus, kun kovakuoriainen pingahti sisälle näkymättömästä aukosta, toinen napsahdus tunkeutujan tipahtaessa lattialle, sitten lentosurahteluja huoneen ilmatilassa. Kaikki tämä moninkertaistettuna!

En vielä kukaan käsitä, miten nuo kovakuoriset kärsäkkäät pääsivät sisälle näennäisesti täysin tiiviistä laipiosta. Luokseni ne kuitenkin tulivat. Alussa jokainen yksilö sai ikkunasta kolinkolikyydin peltikattoa myöten alamaan pinnalle. Vasta sitten, kun minusta alkoi tuntua, että kutsumattomat vieraat tulevat uudelleen, pädutin sydämeni. Kemiallisen joukko-liuoksen koostumusta en käy tässä selvittämään, mutta lieventävänä asianhaarana kerrottakoon, että ennen pikaisesti tappavaan nesteeseen joutumistaan kunkin yön tukkimiehentäijoukkio (keskimäärin 40 yksilöä)

sai nauttia viimeiseksi ateriakseen vehmaita männynversoja avarassa lasipurkissa.

Tukkimiehentäi-invaasion laannuttua luulin joutuvani muura-
haisten yllättämäksi. Keskikesäisenä iltapäivänä sisälle
tullessani näitä yhteiskuntaeläimiä liikkui niin eteisen,
saunan pesuhuoneen kuin tuvankin lattialla: pieniä mustia
urhoja, joiden lajia en uskalla mennä määrittelymään. Tie-
sin kuitenkin, että suurin piirtein sen näköisistä muura-
haisista on monessa kodissa muodostunut melkoinen riesa.

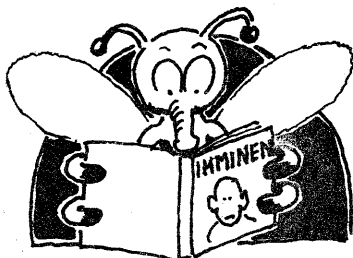
Ajattelin, että hyökkäys on paras puolustus ja tapoin tasa-
pohjaista sandaalia tehokkaasti käyttäen armotta jokaisen
tunkeilijan. Ja kas kummaa: muurahaiset hävisivät. Ilmeise-
sti jotkut henkiin jääneet tiedustelijat kiirehtivät ilmoit-
tamaan kuningattarelle, että siellä hullu ihminen tappaa
kaikki, eikä edes ruokaakaan lattialle tiputtele. Kuningatar
määräsi tiedustelijat toisiinsa kohteisiin.

Tuuletusikkunoihin asentamani hyttysverkot pitivät niin iti-
kat kuin kunnan kärpäsetkin vapaina luonnossa, mutta eivät
estäneet syyskesällä ilmaantuneita minikärpästen sisällepää-
syä. Hyönteisten lajimäärittelyyn huonosti kykenevänä en
mene näitäkään ötököitä nimeämään. Tuntematonima sotilaina
ne saivat muistomerkkinsä sänkyni yläpuolisiin laipiolau-
toihin, joihin niitä nitistelin makuuasennosta, talouspape-
rilla päällystetyllä peukalolla. Hyönteisillä oli kova halu
hakeutua lukulamppuni ääreen.

Nyt talven tultua on mukava muistella kesää, kärpäsiä ja eten-
kin sormeeni ystävällisen tiukasti tarttuneita tukkimiehen-
täitä. Luulen, että kärpäsiäkin saan vain muistella, toisin
kuin viime talvena. Ilmeisesti rakennusvaiheessa mökin sisä-
osiin oli piiloutunut talvehtimaan lukuisia kauniin kiiltäviä
isokokoisia kaksisiipisiä - etteivät vain liene olleet raato-
kärpäsiä. Jokaisena mökillä viettämänäni talvisena viikonlop-
puna jouduin kattolamppujen ympäriltä ja ikkunoilta hävittä-
mään puoli kymmentä kookasta kärpäsyksilöä. Viimeiset kuolivat

ilman minun välitöntä myötävaikutustani kevätauringon hehkuun. Ensi kesänä otan yölukemistokseni hyönteiskirjoja. Inhimillistä kasvuani ajatellen minun on paljon hyödyllisempää tutustua niin teoreettisesti kuin käytännön havainnoinkin ihmislajia paljon vanhempien hyönteisten elämään kesän valoisina öinä kuin kieriskellä sängyssä unta häiritseviä elukoita mailla.

Reino Eriksson

ONNITTELUKÄYNTI KUOPION LUONNON YSTÄVIEN TÄYTTÄESSÄ 90 V.

Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistys ry:n edustajina kävivät varapuheenjohtaja, lehtori Sirkka Immonen ja lehtori Eini Tallgren onnitteelukäynnillä Kuopiossa 28.11. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys ry:n täyttässä 90 vuotta.

Sirkka Immonen totesi onnitellessaan juhlivaa yhdistystä ILYY:n syntymiselle olleen suuri osuus nyt juhliivan yhdistyksen panoksella. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen väkeä ovat olleet vuosien takaa mm. äskettäin joukostamme poistunut perustajajäsenemme ja kunniapuheenjohtajamme Arvi J. Huuskonen, pitkäaikainen hallituksemme jäsen ja kunniajäsen Viljo Åberg ja edellinen puheenjohtajamme Eero Antikainen, joka on myös syntynyt Kuopiosta. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen vaikutus on näkynyt myös esitelmäitsijöiden vaihdossa, luonnonsuojelutoiminnassa piirin kautta jne. Onnitte-lun esittäjä toivoi puolestamme paljon onnea ja yhteistyölle jatkossakin hedelmällisiä vuosia.

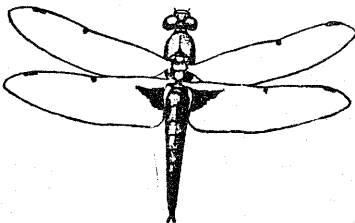
SÄHÄKKÄÄT SUDENKORENNOT

On hyvin vaikea löytää eliökunnasta niin täydellisesti lentämiseen elämässään kehittyntä ryhmää kuin mitä sudenkorennot ovat. Niiden aikuinen suorittaa varsinaista lepoa lukuunottamatta lähes kaikki toimensa ilmassa, jopa aterioinnin, parittelun ja eräillä lajeilla munimisenkin.

Ei ole näinollen lainkaan ihme, että sudenkorennot ovat kautta aikojen herättäneet ihmisissä ihailua, ihmettelyä ja jopa pelkoakin. Tämä kuvastuu erityisesti nimityksistä, joilla sudenkorennot eri puolilla maailmaa tunnetaan. Tällaisia ovat mm. ruotsalaisten noita- tai peikonkorennot, englantilaisten lohikäärmehyönteiset ja saksalaisten paholaisenneulat. Hyvin sattua on myös suomalaisten kansanomainen nimitys pirunpuntarit.

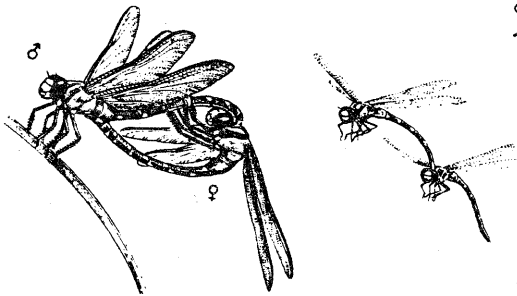
Tutkijoiden ja keräilijöiden keskuudessa sudenkorennot olivat aikaisemmin suosittu ryhmä. Syinä ovat erikoisen käyttäytymisen ja siihen hyvin sopeutuneen rakenteen lisäksi olleet suuri koko ja värikkäisyys. Viimeksi mainitusta on sittemmin tullut ongelma. Niinpä esim. perhosille yleensä riittävä kuivatus ja levitys eivät käy sudenkorennoille - värien säilyminen vaatii erikoistoimenpiteitä, joista tuonnempana.

Sudenkorennot lienevät vanhimpia hyönteisiä. Ne kehittyivät lähes nykyiseen muotoonsa jo mesotsoonisella maailmankaudella. Itse kukin muistanee jo vuosien takaa nähneensä kuolujen biologian kirjoissa tutussa hiilikauden metsää esittävässä piirroksessa jättiläissudenkorennon katseenvangitsijana. Sen siipien kärkiväliksi on ajateltu noin 70 cm, jota fossiililöydötkin tukevat. Nykyisin suurimmat lajit ovat vastaavalta mitaltaan noin 20 cm.

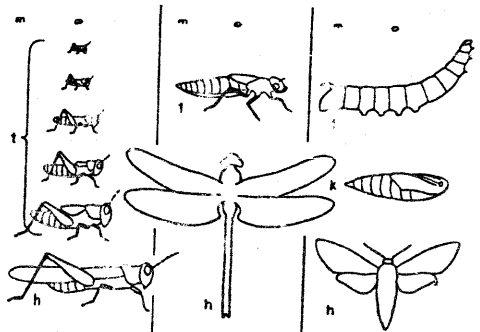

Kuva 1. Sudenkorennon T-ruumiinrakenne suurine siipineen liikkuvine päineen ja suurine silmineen palvelee ennenkaikkea lentämistä.

Sudenkorentojen rakenteesta ilmenee paitsi sen palveleminen lentämässä sen sopeutuminen petouteen (vrt. kuva 1). Taitavaa lentoa palvelee T-muotoinen ruumiinrakenne. Takaruumis on pitkä ja ohut. Siivet, joita on 4, ovat lähes yhtäsuuret. Niissä on vahva verkkorakenne. Kutakin siipeä voi lennon aikana käyttää itsenäisesti, joten sudenkorennolla on lähes helikopterimainen kyky lentää suoraan ylös ja alas, jopa tietyssä määrässä taaksepäinkin. Pään rakenne palvelee erinomaisesti petoutta. Verkkosilmät ovat isot ja tarkat täyttäen eräillä lajeilla suuren osan päätä. Naaman suosat ovat tehokkaasti venyvät muodostaen toukallakin pyyntinaamarin, josta se voi "heittää" tai "ampua" hiukan liioitellen sanoen kuten kameleontti kieltään saaliin kohdalle sattua. Ruuaksi kelpaa miltei mikä tahansa elävä saalis, jopa oma ryhmäkin.

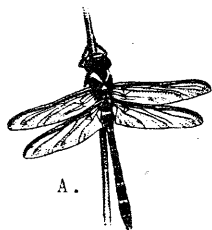
Kuva 2. Lentävä "häkkyrä" eli parittelevat sudenkorennot.

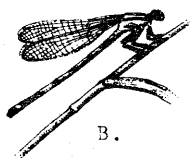
Kuva 3. Sudenkorenon vaillinainen muodonvaihdos (keskellä) verrattuna vähittäiseen esim. heinäsiirkalla (vasemmalla) ja täydelliseen esim. kiitäjäperhosella (oikealla). Kotelovaihe siis puuttuu.

Lisääntyminen sitoo sudenkorennot vesien äärille, vaikka aikuisena niitä nähdäänkin miltei kaikenlaisissa maisemissa. Iisalmesakin jopa kuivaa kangasmetsää ja pihoja myöten. Erikoisen "häkkyrän" muodostavat koiras ja naaras paritellessaan (vrt. kuva 2). Koiras, joka on siirtänyt siittiösolut jo ennakoita valmiiksi paritteluelimiinsä, tarttuu naarasta perälisäkkeillään nilkasta. Vaistomaisesti naaras kääntää takaruumiinsa kaarille vasten koiraan paritteluelimiä ja saa siittiösolut itsensä. "Häkkyrä"

tai sen puoliksi auennutta muotoa voi nähdä lennossa vielä kauan tapahtuman jälkeenkin. Muninta tapahtuu veteen tai kosteikkoon ja siitä löydämme ennen pitkää erilaisia toukka-asteita vähitellen kehittyvinä ilman koteloa, joten puhutaan vaillinnaisesta muodonvaihdoksesta (vrt. kuva 3). Viimeinen toukka-aste kiipeää kasveille veden yläpuolelle ja siitä ryömiä ulos nuori aikuinen. Meillä ilmastomme takia tarvitaan talvehtimismuoto. Se on yleensä toukka, joskus juuri kuoriutunut nuori aikuinen tai muna.

A.

B.

Kuva 4. Sudenkorentojen alalahkot:

A. Erilaissipiset, joilla vankka ruumiinrakenne ja T-muoto levossa-kin. B. Yhtäläissiipiset, joilla hento ruumiinrakenne ja siivet levossa supussa.

Sudenkorennot eli vanhemmalta nimeltään sudenkorennoiset muodostavat oman lahkoon, Odonata, hyönteisissä. Lahko jaetaan kolmeen alalahkoon, joista kahta tavataan Suomessa. Yhteensä meillä on 51 eri sudenkorentolajia. Jako alalahkoihin tehdään siipien mukaan (vrt. kuva 4). Yleensä pienemmillä ja hennomilla yhtäläissiipisillä ovat kapeatyviset siipiparit molemmat samanlaiset. Tyypillisiä yhtäläissiipisiä ovat lasikirkassipiset hennot tytönkorennot, jotka useimmiten näemme lepäämässä vaikkapa rantaniityn kasveilla. Lento on aaltoilevaa ja hidasta. Väritys vaihtelee metallinvihreistä ruskeisiin ja sinisiin. Keskikokoa ovat yhtäläissiipiset neidonkorennot, kuten purojen kivillä alkukesästä istuskeleva ja siitä kevyesti lentoon lehahtava immenkorento. Sen koiraalla on iso sininen siipitäplä ja naaras on ruskeasiipinen.

Suuremmilla ja vankemmilla erilaissipisillä siipiparit ovat leveämpityviset. Takasiipipari on etusiipiparia selvästi leveämpi. Levätessäänkin erilaissipiset pitävät siipiään T-asennossa ("kokoelmaasennossa") levällään päinvastoin kuin yhtäläissiipiset, joilla ne silloin ovat supussa (vrt. kuva 4). Erilaissipiisiin kuuluvat parhaat lentäjät. Tällaisia ovat mm.

ukonkorennot, joilla naaraat ovat yleensä ruskeaaävyisiä keltaisin juovin. Koiraat taas upean mustan ja sinisen kirjavia. Eräs aikaisimpia lajejamme, ruskeakorento, lentää jo toukokuulla useimmiten seisovien ja hitaasti virtaavien vesien äärillä. Funnertavat pienehköt syyskorennot nähdään vielä joskus lokakuulakin lennossa. Useimmiten hyvinkin kuivilla rinnepaikoilla vähänväliä puihin istuuuuen.

Hyönteisharrastajille sudenkorennot merkitsevät miltei samaa kuin petolinnut lintuharrastajille. Erilaisiipiset vastaisivat elämältään ja käyttäytymiseltään lähinnä haukkoja. Vaikka muodonvaihdos sitookin sudenkorennot vesiin, voi aikuisia havainnoida ja kerätä miltei missä maisemissa tahansa. Tämä onkin tarpeen muistaa silloin, kun haluaa tutustua ja saada koelmiinsa paljon eri lajeja. Eniten yksilöitä on rehevillä merenlahdilla ja umpeenkasvavilla sisämaajärvillä, kuten esim. Iisalmessa Ahmo ja luoteiset lintujärvet. Lentoa riittää läpi kesän toukokuulta lokakuuhun. Sudenkorennot lentävät yleensä vain päiväsaikaan, muulloin ne lepäilevät riippuen oksilla tai henikossa. Yhtäläissiipisiä saakin usein helposti jopa maasto-ohjauksella rymistellen tai perhoshaavilla niitä lentoon ensin pelästyttämällä. Kovakouraisuus rikkoo kuitenkin korenonn helposti. Tämä koskee myös jo vaikeammin tavoitettavaa neidonkorentoa, jonka siivet yllättäen "jäävät käteen".

Erilaisiipisistä parhaat lentäjät vaativat pyytäjältään malttia ja taitoa. Avarilla rantaniityillä, aukkohakkauksilla ja soilla on viisainta hakeutua sopivaan "passipaikkaan", seurata korentoja aikansa, selvittää itselleen niiden lentoradat ja vasta sitten asettua väijymään. Siis vähän samanlainen tekniikka kuin perhosen pyytäjillä ritariperhosen suhteen.

Kuten jo edellä mainittiin, levitetään sudenkorennot yleensä myrkyä vielä vaikuttaessa pehmentävästi T-asentoon. Värien säilymistä varten on rannissa altapäin halkaistava. Keskiruumis preparoidaan tyhjäksi ja pumpuloidaan. Takaruumiin riittää tikku. Toukat voidaan myös kuivata. Parhaiten ne kuitenkin säilyvät alkoholi-formaldehydiliuoksessa. Alkoholi-

likäsittely etukäteen voi myös aikuisilla parantaa värien säilyvyyttä.

Iisalmen seudulla ei suurharvinaisuuksia juuri tavata, joten keräily sudenkorentoja tuskin sukupuutolla uhkaa. Malttia kerättävien määrän suhteen kuitenkin tarvitaan. Turhia "harjoituskappaleita" on syytä välttää jo siksikin, että preparaatomina värit hävinneinä ei sudenkorennoista laatikkokaupalla ole paljon hyötyä, eikä iloakaan. Vieväthän ne sitäpaitsi hyönteiskokoelmassa T-asentoisina suhteettoman paljon tilaa. Luonnon osina sudenkorennot ovat usein ihmisen kannalta hyödyllisiä tai ainakin harmittomia.

Matti Tallgren

kaunokki
NURMIKUKKIKESKIMMÄISELLÄ

Ylemmäsillä lintuaseman lähettyvillä kasvaa mielenkiintoinen mykerökukkaiskasvi, nurmikaunokki (*Centaurea phrygia*). Se kuuluu samaan sukuun kuin kaikkien tuntema ruiskaunokki. Kukkien väri on kuitenkin sinertävänpunainen, mutta kukkien rakenne on kuin ruiskaunokilla: suppilomaiset, isot laitakukat ja pienet torvimaiset kehräkukat.

Kaunokit ovat alunperin kotoisin Välimeren maista. Mutta maanviljelyn mukana jo varhain kulkeutuneet Suomeen ja täällä levinneet kaskiviljelyn aikana Etelä- ja Keski-Suomeen. Tällaisia kaunokkeja on juuri nurmikaunokki ja sitä paljon muistuttava ahdekaunokki sekä ketokaunokki, jotka ovat vakiintuneet pientareiden ja ketojen näyttäväksi kukiksi.

Laasanen, Åberg

Kihokkeja Sveitsiin

Melkoinen määrä kihokkeja lemmetetään jälleen tänä kesänä Oulusta Sveitsiin lääketeollisuuden käyttöön.

Hankkeen takana ovat Oulun 4H-piirin kerholaiset, joiden tavoitteena on kerätä alueeltaan arvokasviksi osoittautunutta kihokkia noin tuhat kiloa.

Sveitsissä kihokkia käytetään mm. yskänlääkkeen valmistukseen.

Harrastus on tuottava: paimijalle maksettava kilohinta on 135 markkaa, ja keräyssaaliitkin ovat kasvaneet vuosi vuodelta. Kerääminen on hidasta, mutta ahkeralla työllä päiväsaalista kyllä kertyy.

Ylläoleva uutinen oli Iisalmen samonissa 7.7.1987. Kihokki ei ollutkaan monelle tuttu edes nimeltään, koska allekirjoittaneelta tiedusteltiin, onko kihokki lintu vai mato vaiko tosiaan kasvi, kuten uutisessa mainitaan.

Ne kihokkia muistuttavat sanat ovat kiuhu, joka on lintu, kiho, joka on pomo ja kihomato, jonka nimi jo sanoo, mitä se on.

Pyöreälehtinen kihokki

Kihokki on suokasvi, jonka nimi alkuaan on ollut kiihokki. Nimi on syntynyt sen vuoksi, että kihokista on kansanlääkinnässä perimätiedon mukaan aikoinaan valmistettu "lemmennostattamisjuomaa". Kansan keskuudessa on kihokilla ollut muitakin nimiä, jotka juontuvat tuosta vanhasta kansanlääkinnästä. Sellaisia nimiä ovat: himoheinä, intoruoho ja kii-maheinä.

Onko kihokilla ollut tosiaan tällaista vaikutusta, ei alan kirjallisuudessa ole vahvistettu. Sen sijaan sillä on todettu olevan parantavaa vaikutusta yskään, myös hinkuyskään ja astmaankin. Ja tällaisen lääkkeiden valmistamiseen sitä juuri Sveitsiin ostetaan.

Kihokki on ns. hyönteisyöjäkasvi. Sen lehdissä on yläpinnalla tahmeita karvoja, joihin hyönteiset tarttuvat ja kuolevat ja niiden pehmeät osat kasvi sitten käyttää hyväkseen.

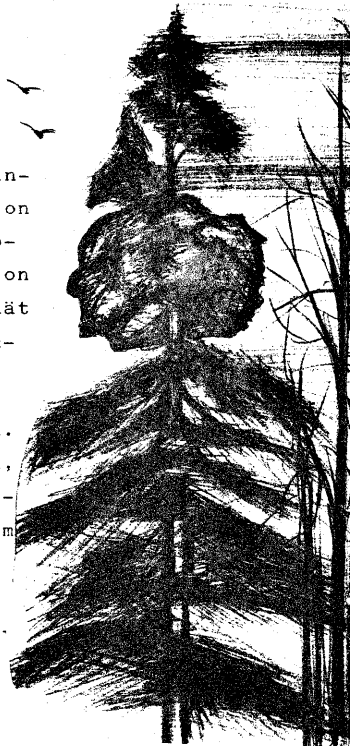
Kihokin kukinta on yksipuolinen kiemura, 10-20 cm korkea, ja kukat ovat valkoisia. Kihokkeja on Suomessa kolme eri lajia. Koko maassa on rahkasoilla yleisenä sekä pyöreälehtinen kihokki (*Drosera rotundifolia*) että pitkälehtikihokki (*Drosera anglica*, aikaisemmalta nimeltään *D. longifolia*), jotka on helppo erottaa toisistaan lehden muodon perusteella. Kolmas on harvinainen pikkukihokki (*Drosera intermedia*), jota ei Ylä-Savosta ole tavattu. Pyöreälehti- ja pitkälehtikihokki ovat niin lähellä toisiaan, että ne risteytyvät helposti. Risteytymällä on ruodilliset ja kookkaammat pitkänomaiset lehdet.

Viljo Åberg

KILPAILU, ILMOITA KUUSEN TUULENPESISTÄ

Tuulenpesäksi kutsutaan varsinkin koivuissa esiintyvää ilmiötä, jossa jossakin isommassa oksassa on tiheään pieniä oksia, ikään kuin tuossa kohdin olisi harakan tai variksen pesä. Tällainen ilmiö on oikeastaan puun sairaus. Sellaisen aiheuttaa erät mikrosienet, joita tämän vuoksi kutsutaankin tuulenpesäsieneksi.

Harvinaisempi tällainen tuulenpesä on havupuissa. Sellainen valtavan suuri on lähellä Sikokalliota, vain parin sadan metrin päässä siitä. Tuo tuulenpesä on pallon muotoinen ja halkaisijltaan n. 2 m. Havupuissa tällaisia tuulenpesiä ei aiheuta mikään sieni, kuten lehtipuilla, vaan kyseessä on silmujen mutaatiot eli siis silmuissa on tapahtunut perintötekijäin muutos, joka aiheuttaa poikkeuksellisen tiheet oksasykeröt.

Luontouttisten lukijoille julistetaan kilpailu. Kuka löytää tai ilmoittaa komeimman kuusen "tuulenpesän" eli silmujen mutaation alueellamme. Toimita kuva ILYY:lle kasvijaoston kokoonkutsujalle Viljo Åbergille. Kaksi parasta löydöstä palkitaan luontoaiheisin julistein.

Jaakko Laasanen, Viljo Åberg

RIISTAMIES LÖYSI RENGASTETUN NAURULOKIN

Sonkajärven riistanhoitoyhdistyksen toiminnanohjaajan Lauri Komulaisen 16.7.1987 löytämä ja allekirjoittaneen 18.6.1981 rengastama naurulokki (*Larus ridibundus*) osoittaa riistamiehesten ja tutkijoiden välistä hyvää ja hyödyllistä yhteistyötä. Useissa tapauksissa renkaiden löytäjä on ollut valppaana luonnossa liikkuva metsästäjä.

Lauri Komulainen löysi ko. naurulokin kalaverkkoon takertuneena Sonkajärven Rikkalammilta. Löydetty naurulokki on verrattain iäkäs, yli 6-vuotias. Naurulokki on muuttolintu. Tämä seikka osoittaa, että tämä yksilö on ilmeisesti kesästä toiseen saapunut samoille synnyinsijoilleen saavuttaen päämääränsä ja antaen tieteele osoituksen vaistonvaraisuudestaan. Synnyinjärven Keskimmäisen ja Rikkalammin väliä on vain 18 km.

Pääosa naurulokkeja lähtee matkalleen aikaisin. Jo heinäkuussa heiti poikasten vartuttua lentokykyisiksi ja syyskuuhun mennessä ne ovat kadonneet sisämaasta kokonaan. Sopivilla paikoilla ja vakituisesti myös Tampereen satamassa viipyy kuitenkin pieni osa loppusyksyyn saakka. Pääkaupungin satamissa on vähäjäisinä talvina tavattu muutamia yksilöitä pitkälle huhtikuuhun. Talvehtimisalueet, joilta paluu tapahtuu maaliskuun loppupuolella ja huhtikuussa, ovat koko Euroopan mannermaa Välimerenmaita ja Mustaamerta myöten sekä Englanti, Tanskan salmivedet ja pohjois-Afrikka (Svärdson - Duranson: Suuri lintukirja sov. Hilden - Linkola).

Allekirjoittaneen rengastamista ja ulkomailta löydettyistä naurulokkeista palautukset ovat tulleet lähes poikkeuksetta Tanskasta.

Huom! Jos löydät rengastetun linnun, toimita rengas ja tiedot linnusta (löytöpaikka, löytöpäivä, linnun tila, löytötapa, osoitteesi ja nimesi osoitteeseen: Rengastustoimisto, P. Rantakatu 13, 00100 Helsinki).

Jaakko Laasanen

KELTAMATARA YLÄ-SAVOSSA

Keltamataran (*Galium Verus*) erottaa helposti muista Suomen mataroista kukkien perusteella. Ne ovat tummankeltaisia ja hyväntuoksuisia. Yleinen on keltavatarata vain Lounais- ja Etelä-Suomessa. Viimeisimmän Retkeilykasvion mukaan sitä ei tavattasi lainkaan koko Pohjois-Savosta.

Keltamataraa on tavattu kuitenkin aikaisemmin Iisalmen Taipaleesta ja Pörsänmäeltä teiden varsilta ja muutamista muistakin paikoista. Aivan viimeksi sitä on tavattu Ylemmäisiltä rautatien varrelta.

Keltamatarata on kuitenkin harvinaistunut myös Etelä-Suomessa sen vuoksi, että se risteytyy paimenmataran (*Galium album*) kanssa. Risteytymällä on vaaleankeltaiset ja myös tuoksuvat kukat. Sen lehdet ovat leveämpiä kuin keltamataralla, jonka lehdet ovat neulasmaisia. Tämä risteymä tekee itävää siementä ja näin on syntynyt uusi laji, jolle on annettu jo oma tieteellinen nimensä (*Galium pomeranicum*). Suomenkielinen nimi siltä kyllä vielä puuttuu.

Tämä risteymä on niin voimakas, että se on tavallaan alkamut "hävittää" toista esivanhempaansa, keltamataraa. Risteymä on levinnyt jo koko Suomeen. Se on Pohjois-Savossa Retkeilykasvion mukaan harvinainen, mutta ainakin Iisalmissa se on jo melko yleinen.

Keltamataran on Matti Tallgren löytänyt Sonkajärveltä Toivakon kylän Rikkolasta, jossa sitä on ollut pieni esiintymä. Kun samalla paikalla kasvaa myös paimenmataraa, on yhteistyön tuloksena täälläkin risteymä, joka on alkanut viedä elintilaa keltamataralta.

ILYY:n jäsen Pertti Kaarakainen löysi melkoisen keltamatarakasvuston kesäasuntonsa alueelta. Elokuussa oli joukko ILYY:n jäseniä toteamassa esiintymän, joka sijoitsee Sonkajärven Koirakoskella Sahin sillan läheisyydessä vanhalla viljellemättömällä pelollalla.

Keltamataralla on ollut ennen vanhaan monenlaista käyttöä. Villalankoja värjättiin keltaisiksi kukilla ja punaisiksi kasvin juurilla. Juustoa valmistettaessa pantiin juustoliemeen juoksu-timeksi keltamataran kukkia, jotka toivat juustoon keltaisen värin ja hyvän tuoksun. Naisväki käytti keltamataraa kesäisin aittojen sängyissä antamaan miellyttävää tuoksua ja tästä johtuen on kasvilla ollut myös nimenä sänkyheinä. Katolisissa maissa sen katsottiin kuuluvan Neitsyt Marialle ja siellä sen nimenä on ollut suomeksi käännettynä Neitsyt Marian sänkyheinä.

Viljo Åberg

YMPÄRISTÖNSUOJELULAUTAKUNTA TOIMINUT VUODEN

Ympäristönsuojelulautakunnalle ensimmäinen toimintavuosi on ollut myös oran toimenkuvan selvittämisen aikaa. Tehtävät ovat nyttemmin selvinneet ainakin ympäristönsuojelulautakunnalle. Valitettavasti tiedottaminen lautakunnan toiminnasta on jäänyt vähemmälle, eivätkä nekään, jotka olisivat olleet kiinnostuneita lautakunnan toiminnasta ja tehtävistä, ole saaneet tarpeellista informaatiota. Tällä artikkelilla pyritään osaltaan poistamaan em. puutetta.

Lautakunta on kokousissaan vuoden 1987 aikana antanut noin 20 lausuntoa murskaamojen ym. sijoitusluvuista, kaavaehdotuksista ja vesihuoltosuunnitelmista, jätehuoltosuunnitelmia on käsitelty 15 kpl. Vesilain mukaisia asioita (jäteveden laskuluvat, lietelannan levitys ja muut valvonta-asiat) on käsitelty 14 kpl. Lisäksi on käsitelty joitakin ilmansuojeluun, jätehuoltoon ja meluntorjuntaan liittyisiä asioita. Tulevina parina seuraavana vuonnakin lienevät erilaiset lausunnot, vesilain mukaiset tehtävät ja jätehuoltosuunnitelmat suurimmat asiaryhmät lautakunnalla.

Ympäristönsuojelusihteerin työajasta on melkoinen osa kulu-
nut toiminnan aloittamisen järjestelyihin, lähinnä toimiston vaatimien tehtävien hoitamiseen, arkistointijärjestelyihin, hankintoihin sekä Iisalmeen tutustumiseen. Aikaa ei ole juuri ollut tulevan toiminnan suunnitteluun eikä myöskään jotosäännöllä määrättyjen luonnonsuojelu- ja luonnon virkistyskäyttötehtävien suorittamiseen.

Ympäristönsuojelulautakunta hyväksyi osaltaan marraskuun kokouksessa vuosien 1988 - 1992 toteuttamissuunnitelman. Suunnitelmakauden alussa tulee jätehuoltosuunnitelmien käsittely olemaan painopistealueena, ne pyritään hyväksymään tai lähettämään lääninhallituksen hyväksyttäväksi vuosien 1988 ja 1989 aikana. Suunnitelmien käsittelyn yhteydessä kiinnitetään erityistä huomiota ongelmajätteiden toimittamiseen oikeisiin

paikkoihin sekä hyötykäyttökelpoisten aineiden saamiseen uudelleen käyttöön tai muutoin hyödyksi.

Ympäristön tilan seurannassa keskitytään pienvesistöjen kunnan seurantaan ja ilman hiukkaspitoisuuksien mittauksiin. Pienten vesistöjen vesistö tutkimukset aloitetaan vuonna 1988, työ teetetään Savon Vesiensuojeluyhdistys ry:llä. Tarkempi suunnitelma pyritään tekemään yhdessä Kuopion vesi- ja ympäristöpiirin kanssa. Vesistö tutkimuksia jatketaan tarpeen mukaan koko suunnitelmakauden ajan. Pienvesistöjen tarkkailun aloittaminen on nähty tarpeelliseksi, koska paikallista pienten vesialueiden huonontumista tapahtuu edelleen eri syiden johdosta.

Vuonna 1984 pro gradu -työnä tehdyn tutkimuksen mukaan Iisalmen ilman laatu on verrattain hyvä. Tarkkailtavia alueita tutkimuksen mukaan ovat keskusta-alueen lisäksi Peltosalmi, Luuniemi, Parkatin ja Soinlahden teollisuuslaitosten ympäristöt. Vuonna 1988 aloitetaan ympäristönsuojelulautakunnan ja terveyslautakunnan yhteistyönä hiukkasten pitoisuuksien seuranta Suomivalimo Oy:n ympäristössä.

Meluntorjuntalain tullessa voimaan maaliskuussa 1988 siirtyvät melulain mukaiset tehtävät ympäristönsuojelulautakunnalle samanaikaisesti. Paikallisten olojen edellyttämä melutilanteen seuranta aloitetaan suunnitelmakaudella ympäristöministeriön annettua ohjeet seurannan järjestämisestä. Suunnitelmakaudella pyritään myös tekemään selvitys Iisalmen arvokkaista luonnonkohteista ja suunnittelemaan luontopolku Keskimmäisen ranta-alueelle. Viimeksi mainittujen tehtävien suorittamisessa lienee yhteistyö ILYY:n ja lautakunnan kesken hyödyllistä.

Osmo Koivistoinen
ympäristönsuojelusihteeri

PERTTI KAARAKAINEN ELÄINTENTÄYTTÄJÄ - KERTOO

Iisalmen Kihmulan kaupunginosassa asuva harrastustyönään eläintäyttämistä harjoittava rautatieläinen kertoo eläintentäyttökurs-
sin tiimoilta seuraavaa:

"Jo kauan olin haaveillut ja toivonut saavani pätevää opastusta eläintentäytöstä. Nyt syksyllä siihen tuli tilaisuus, kun kansalaisopistossa käynnistyi 15.9. noin 45 tuntia käsittävä eläintentäyttökurssi. Joensuun läheltä Honkalammelta kotoisin oleva eläintentäyttäjä Eerik Kokkonen veti kurssia. Oppilaina oli 10 poikaa ja 1 tyttö.

Ensimmäiset tunnit käytimme sääntö- ja lakipykälien opiskeluun. Sitten olikin jo vuorossa minkkien, näätien, hillerin ja ketun nylkeminen ja hajun tunnistaminen. Puhdistelimme nahat ja taisipa joku saada niitä jo suolaankin. Seuraavalla kerralla olikin jo kropan teko ja eulanisointi. Muutaman käyntikerran jälkeen itsekin kiikutti kotiin onnellisena kuivumaan oman tekeleensä. Opettajan mielestä kaikki työt olivat erinomaisia.

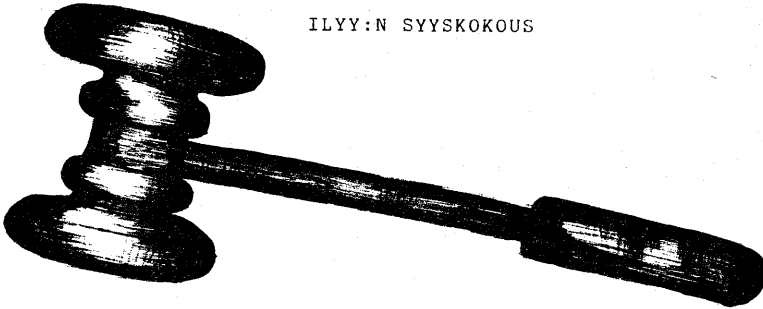
Seuraavaksi otimme käsittelyyn linnut. Oli pyytä, metsoa, teertä, sinisorsaa, isokoskeloa, kanahaukkaa, harakkaa, riekkoa ja hanhea. Nahotus onnistui hyvin, mutta sitten alkoi ilmaantua pieniä ongelmia höyhentenlähdön muodossa. Lipsantipa joltakin linnulta pääkin irti, mutta opettajan optimistisen kannustuksen myötä töitä jatkettiin. Syytä pohtiessamme tulimme siihen tulokseen, että lintu ei kestä kovin montaa pakastuskertaa ja vesilinnut kestävät paremmin kuin kanalinnut.

Sitten pestiin linnut ja kuivattiin perunajauhossa (olihan näky). Niistä tuli ihan kivan näköisiä. Teimme myös tarveaineista yhteistilauksia. Retken Ouluun teimme Yliopiston eläinlääketieteidenlaitokseen Heikki Kangasperkon vieraiksi.

Kovat olivat suunnitelmat myös ensi syksyä varten. Oli tarkoitus kokoontua samoissa merkeissä myös silloin. Joulukuun alussa on täytöksiamme nähtävänä kansalaisopiston tiloissa Pohjolankadun varrella. Tervetuloa katsomaan!"

Pertti Kaarakainen

ILYY:N SYYSKOKOUS

Iisalmen Luonnon Ystävien yhdistys ry:n syyskokous pidettiin Juhani Ahon koulun biologian luokassa 19.11.1987.

Ennen Varsinaista syyskokousta toivotti yhdistyksen puheenjohtaja Matti Tallgren kokoukseen saapuneet tervetulleiksi, jonka jälkeen kuultiin myös mielenkiintoinen esitelmä luontokuvauksesta. Sen piti luontokuvaaja, opettaja Pekka Selin Varpaisjärveltä. Opettavaisen esityksen jälkeen nähtiin vielä sarja erilaisia hänen ottamiaan diakuvia.

Syyskokouksen puheenjohtajana toimi Pekka Selin ja sihteerinä Sirkka Immonen.

ILYY:n hallituksen puheenjohtajaksi valittiin yksimielisesti edelleen lehtori Matti Tallgren ja varapuheenjohtajaksi lehtori Sirkka Immonen. Muiksi hallituksen jäseniksi valittiin uudelleen yli-insinööri Viljo Åberg, nuorisotoimenjohtaja Jaakko Laasanen, kaupungingeodeetti Erkki Väisänen, autonkuljettaja Martti Järnfors, sairaanhoitaja Kaj Jäderholm ja opiskelija Mikko Tallgren sekä uutena asemamies Pertti Kaarakainen. Jaostot päätettiin pysyttää ennallaan samoin kuin niiden kokoonkutsujat.

Nämä tiedot nähdään lehdessämme toisaalla tarkemmin.

TOIMINTASUUNNITELMA VUODELLE 1988

1. Yleinen toiminta

- yhteistyö luontokerho Saperdan kanssa
- ympäristönsuojelunäkökohtien painottaminen
- kevätkaudella 2-3 ja syyskaudella 2 yleisöesitelmätilaisuutta
- siennäyttely/kurssi yhteistyössä mm. martha ja kotitalousnaisten yhdistysten kanssa
- yleisötilaisuus kansalaisopisto ja/tai jonkin muun yhdistyksen kanssa
- lintutorni ja luontopolkuhankkeen toteuttaminen
- joku kiertävä aluemuseon näyttely
- uusien postikorttien painattaminen

2. Informaatio- ja valistustoiminta

- Iisalmen luontouutisten toimittaminen (2 numeroa)
- artikkelejasavalaisiin luontojulkaisuihin
- informaatiota paikallisille lehdille
- luonnonsuojeluväkeen uutisia ja kirjoituksia
- yleisöluontopolkujen ylläpitäminen yhdessä kaupungin kanssa

3. Erityisretkeilyt

- eri jaostojen järjestämät retket
- kevätretki Saperdan kanssa
- maakunnan luontoretki kesällä yleisölle
- retki kaupinmäkeen
- mahdollinen sieniretki

4. Ympäristönsuojelutyö

- eläinsuojelutyötä yksityisellä tasolla
- edistetään Is-alueiden/kohteiden perustamista
- annetaan lausuntoja
- seurataan ja tehostetaan kunnallisen ympäristönsuojelutyön kehittämistä
- tuetaan lähialueen luontoyhdistyksiä ja Is-työtä
- levitetään Is-materiaalia
- osallistutaan Pohjois-Savon Is-piirin toimintaan
- osallistutaan kolmen luontopolun ylläpitoon ja kehittämiseen sekä mahdollisen kosteikkopolun rakentamiseen
- edustus vesipiirissä ja vesiensuojeluyhdistyksessä, nurmijoen suojelutoimikunnassa sekä läänin ympäristönsuojeluneuvottelukunnassa ja Iisalmen reitin yläosan vesiensuojelutoimikunnassa
- järjestetään Suomen Luonnonsuojelu Liiton 50-vuotis juhlavuoden johdosta juhlavuoden tilaisuuksia

5. Museotoiminta

- osallistutaan kaupunginhallituksen asettaman museotoimikunnan työskentelyyn uuden museotilan suunnittelussa
- kartutetaan kokoelmia
- järjestetään museotalkoita
- esitellään nykyisiä kokoelmia sopivina aikoina

6. Tutkimustoiminta

- Iisalmen seudun kasvistoselvitystä jatketaan
- kasvikokoelmien järjestelyä ja kasvinäytevaihtoa
- osallistutaan valtakunnalliseen uhanalaisten kasvien ja eliöiden kartoitukseen
- pikkunisäkästutkimuksia (ekologiaa ja etiologiaa)
- pöllöjen ekologiaa ja ravintobiologiaa
- lintujen kevätkuuttotarkkailua
- kartutetaan erityisesti Iisalmen eläimistöä koskevaa tutkimusaineistoa
- pönttöyhteistyötä jatketaan

LUONTOUUTISIA SONKAJÄRVELTÄ

Luontopolku

Sonkajärvi on saanut viime kesänä ensimmäisen luontopolkunsaa. Se on kirkonkylän läheisyydessä ja alkaa entiseltä Kangaslammim koululta. Polku kiertää Kangaslammim ympäri metsäisiä seutuja. Polun nimenä onkin Kangaslammim metsäpolku. Pituutta polulla on 3 km ja sillä on 30 rastia.

Polku kertoo metsäluonnosta ja metsänhoidon perusteista. Mielenkiintoisista rasteista mainittakoon polun lähtökohdassa oleva Kangaskorte-esiintymä ja rastilla N:o 17 oleva vanha haapa, jossa nykyisin asustaa liito-orava.

KANGASLAMMEN METSÄPOLKU

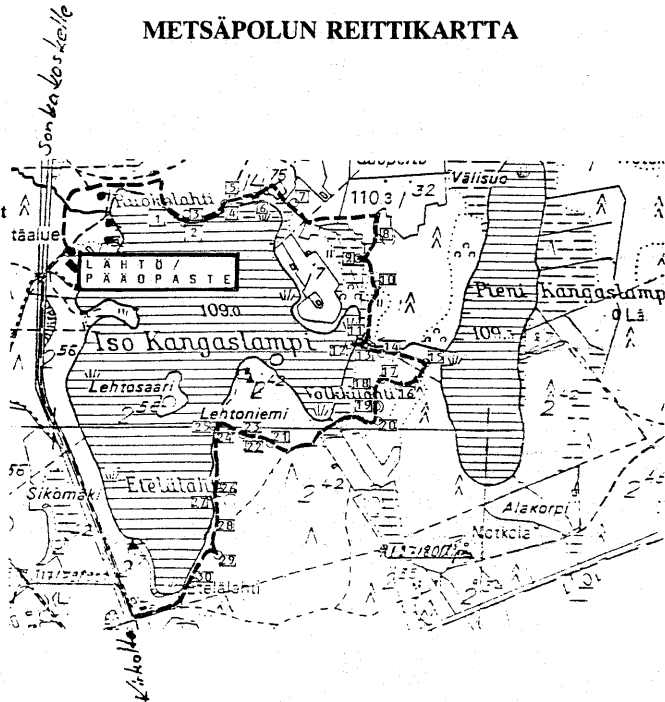
Pääopaste: KANGASLAMMEN METSÄPOLKU

- metsäpolun reitti ja kohteiden sijainti
- metsäpolkumaaston sijainnista ja tunnusmerkeistä
- maaperä

METSÄPOLUN REITTIKARTTA

Kohteet:

1. Leppä
2. Kangaslampi
3. Kataja
4. Pisteaita
5. Viljelytaimikko
6. Lahden umpeensoistuma
7. Vanha viljelyalue/epäonnistunut pellonmetsitys
8. Lehtomainen kangasmetsä
9. Hirvi
10. Mänty
11. Puiden sairaudet/juurikäpää
12. Ruovikko/rantalinnut
13. Puro/puronvarsikorpi
14. Kuusi
15. Vajaatuotoinen metsä
16. Hieskoivikko
17. Haapa/liito-orava
18. Muurahaiskeko
19. Sekametsä
20. Riistanhoito
21. Uudistuskypsä metsä
22. Puun rungon osat
23. Tuore kangasmetsä
24. Rauduskoivu
25. Vesilinnut
26. Puiden sairaudet/pakuri
27. Lähde
28. Kallioperä
29. Luontainen uudistaminen
30. Raita/käpytikka

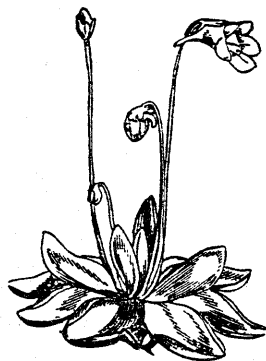
Polun on suunnitellut ja toteuttanut Sonkajärven metsänhoito-yhdistys ja materiaalikustannuksista on vastannut Sonkajärven kunta. Selostuskirjaseen ovat laatineet metsäteknikko Jari Kokkonen ja fil. toht. Uolevi Skaren. Neuvonta- ja asiantuntija-apua ovat antaneet Sonkajärven metsänhoitoyhdistyksen puheenjohtaja Lauri Komulainen ja allekirjoittanut Viljo Åberg. Selostuskirjasta on saatavissa Sonkajärven kunnan liikuntatöimistöstä ja Matkailutoimistosta.

Sonkajärven metsäpolku kannattaa käydä kiertämässä. Se antaa mielenkiintoista tietoa suuren metsäpitäjän perusrikkaudesta, metsästä.

Lapin kasveja

Ylä-Savoon asti ulottuu monet Etelä-Suomen kasvilajit, mutta tänne tulevat myös monet Lapin lajit. Tällaisia Lapin kasveja ovat mm. siniyökönlehti (*Pinguicula vulgaris*) ja mähkä (*Selaginella selaginoides*). Molemmat ovat Lapissa yleisiä, mutta muualla Suomessa hyvin harnaisia.

Yhdistyksemme jäsen Pertti Kaarakainen oli luontoretkillään Sonkajärven Koirakoskella löytänyt sasoittain kukkivia siniyökönlehtiä Luomasenjärven Hoikkasaarella ja Vahtisaarella. ILYY:n kasvijaoston jäseniä kävi 16.8.1987 tarkastamassa Kaarakaisen kanssa esiintymän.

Yökönlehti. Kukat tumman sinipuneroat, sisällä valkoiset. Lehdet kellanvihreät.

Silloin todettiin, että pinellä Hoikkasaarella, joka on 30 m pitkä ja 5-6 m leveä oli erittäin runsaasti siniyökönlehtiä, jotka olivat myös kukkineet runsaasti kevätkesästä. Yökönlehtiä kasvoi aivan vesirajasta lähtien pitkin saaren rantoja. Myös Vahtisaaren rannoilta on Pertti Kaarakainen löytänyt siniyökönlehtiä.

Matti Tallgren oli jo aikaisemmin löytänyt siniyökönlehtiä Sydänmaan Haajaisjärven pienellä saarella lähellä Kämäräisenjärvestä laskevan Sokujoen suulta. Tuon esiintymän kasvupaikka on hyvin

LUONTOUUTISIA SONKAJÄRVELTÄ

Luontopolku

Sonkajärvi on saanut viime kesänä ensimmäisen luontopolkunsa. Se on kirkonkylän läheisyydessä ja alkaa entiseltä Kangaslammien koululta. Polku kiertää Kangaslammien ympäri metsäisiä seutuja. Polun nimenä onkin Kangaslammien metsäpolku. Pituutta polulla on 3 km ja sillä on 30 rastia.

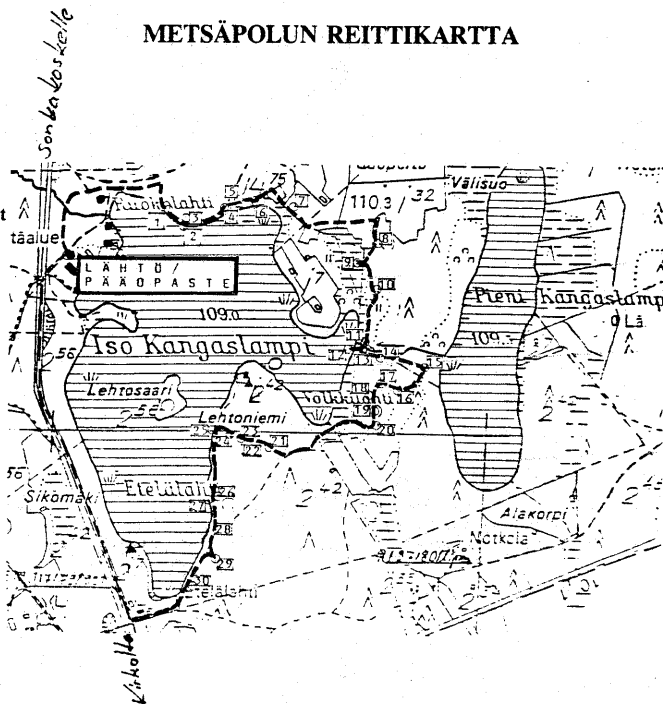
Polku kertoo metsäluonnosta ja metsänhoidon perusteista. Mielenkiintoisista rasteista mainittakoon polun lähtökohdassa oleva Kangaskorte-esiintymä ja rastilla N:o 17 oleva vanha haapa, jossa nykyisin asustaa liito-orava.

KANGASLAMMEN METSÄPOLKU**Pääopaste: KANGASLAMMEN METSÄPOLKU**

- metsäpolun reitti ja kohteiden sijainti
- metsäpolkumaaston sijainnista ja tunnusmerkeistä
- maaperä

METSÄPOLUN REITTIKARTTA**Kohteet:**

1. Leppä
2. Kangaslampi
3. Kataja
4. Pisteaita
5. Viljelytaimikko
6. Lahden umpeenoistuma
7. Vanha viljelyalue/epäonnistunut pellonmetsitys
8. Lehtomainen kangasmetsä
9. Hirvi
10. Mänty
11. Puiden sairaudet/juurikäpää
12. Ruovikko/rantalinnut
13. Puro/puronvarsikorpi
14. Kuusi
15. Vajaatuottoinen metsä
16. Hieskoivikko
17. Haapa/liito-orava
18. Muurahaiskeko
19. Sekametsä
20. Riistanhoito
21. Uudistuskypsä metsä
22. Puun rungon osat
23. Tuore kangasmetsä
24. Rauduskoivu
25. Vesilinnut
26. Puiden sairaudet/pakuri
27. Lähde
28. Kallioperä
29. Luontainen uudistaminen
30. Raita/käpytikka

paljon samanlainen kuin Luomasenjärven Hoikkasaaressa. Haapajärvenkin saari on pitkänomainen moreeniharjanne, mutta paljon kaapeampi. Leveyttä sillä on pari metriä ja pituutta n. 15 m.

Yökönlehti kuuluu vesihernekasvien heimoon ja on siis "hyönteissyöjä". Sen lehtien yläpinta on tahmea ja siihen tarttuvat hyönteiset käyttää kasvi sitten ravintonaan.

Yökönlehdellä on aikoinaan ollut eräänlaista taloudellista käyttöä. Panemalla yökönlehden lehti maitoon se aiheutti maidon happanemisen pitkäksi piimäksi. Sen jälkeen ei sitten enää tarvittukaan yökönlehteä, vaan pitkän piimän siemen saatiin jo valmiista piimästä.

Toinenkin Harvinainen kasvi tavattiin Luomasenjärven Hoikkasaaressa. Se oli mähkä (Selaginella selagioides), pieni liekoja muistuttava itiökasvi. Sekin on Lapin kasveja, joka kuitenkin on melko yleinen vielä Pohjois-Karjalassa. Muualla Suomessa se on hyvin harvinainen, taikka puuttuu tyystin. Se kasvaa suunnilleen samantlaisilla kosteilla paikoilla kuin yökönlehti.

Metsälehmuslöytö

Sonkajärven metsänhoitoyhdistyksen metsäteknikko Jari Kokkonen on löytänyt metsälehmuksen Kangaslammin puron varresta. Puu kasvaa tiheässä metsässä. Se on rinnankorkeuslähpimitaltaan 21 cm.

Tämä on toinen metsälehmusesiintymä Sonkajärvellä. Aikaisemmin on tunnettu Salmisenmäen metsälehmus, joka lienee Suomen pohjoisin luonnonvarainen esiintymä.

Viljo Åberg

NAURULOKKI JA XVO-RENGAS ?

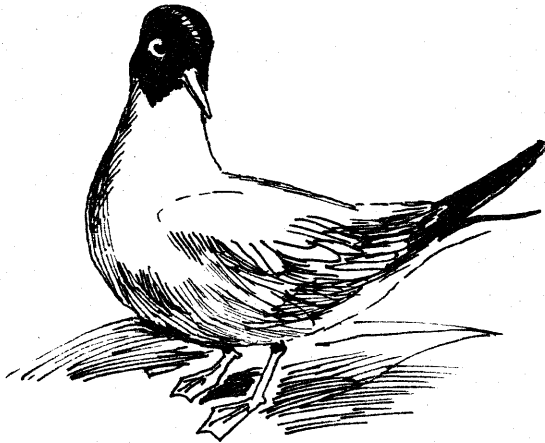
Iisalmelainen Yrjö Oksanen toi allekirjoittaneelle syyskuun lopulla Iisalmen Pienlahdesta löytämänsä, tavallisesta poikkeavan keltaisen teräsrenkaan, jonka hän oli irroittanut kuolleen naurulokin jalasta. Hän kertoi linnun olleen jo mädäntymistilassa ja jonkun otuksen raatelemana.

Renkaassa ei ollut muuta merkintää kuin XVO.

Toimitimme renkaan ja löytötiedot Helsingin Eläintieteellisen Museon Rengastustoimistoon. Rengastustoimistosta saadun tiedon mukaan kysymyksessä oli naurulokki (*Larus ridibundus*), jonka on rengastanut E. Fritze -niminen ornitologi Kööpenhaminan lähellä Tanskassa. Eläinmuseon rengastustoimistosta kerrottiin, että linnulla on ollut jalassa myös numeroitu rengas, jota ei kuitenkaan enää ollut löydetyllä naurulokilla.

Tutkijat asettavat värirenkaita lintujen jalkoihin, jolloin heillä on mahdollisuus mm. kaukoputken avulla seurata niiden liikehdintää.

Jaakko Laasanen

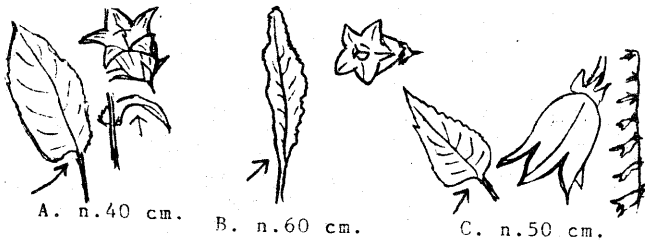
KELLOT - KUKKAKETOJEMME KAUNOTTARET!

Varsinkin keski- ja syyskesän monivärisestä yltäkyläisyydestä erottuu edukseen sininen väri. Se luo kukkamereen toisaalta viileää arvokkuutta ja toisaalta rauhallista harmoniaa. Miltei kaikkiin sinisiin kukkiin liittyy ihmismielessä jotain normaalia ylevämpää ja kauniimpaa esim lemmikit.

Yhtäaikaa arvokkaita ja kuitenkin niin hauraita ovat kellot. Kellomainen teriö toisaalta kutsuu kauniilla muodollaan ja toisaalta torjuu sulkeutuneisuudellaan. Tämä on myös käytännössä totta. Vaikuttaa siltä kuin vain kimalaiset helposti onnistuisivat pääsemään päämääräänsä mettä etsiessään ja samalla pölyttäessään. Poikkeava teriömuoto, torvimainen, on yhdellä lajilla, kiirunankellolla, Suomessa. Jokseenkin yleisiä ovat albinot, valkeateriöiset muodot.

Kaikki kellomme kuuluvat samaan sukuun Campanula (pienet kellot!). Heimon nimi on kellokasvit, Campanulaceae, joka meillä sisältää myös 3 muuta kasvisukua. Lajeja kellojen suvussa on kaikkiaan noin 350. Näistä eurooppalaisia 150 ja näistä suomalaisia 10 luonnonvaraisina.

Yleisemmin tunnetut kellomme voidaan jakaa kolmeen ryhmään tyypillisen kasvuympäristönsä mukaan, joskin ihminen on onnistunut "kesyttämään" useimmat myös pihoilleen ja puutarhoihinsa. Tyypillisiä ahojen lajeja on kolme (kuva 1).

A. n.40 cm.

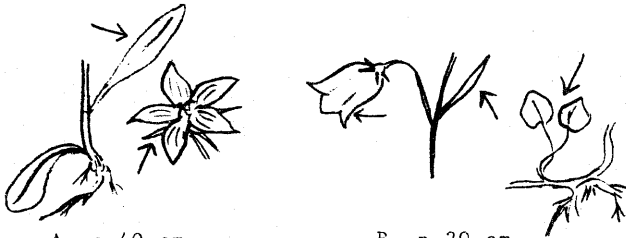
B. n.60 cm.

C. n.50 cm.

Kuva 1. Tyypillisiä ahojen kelloja:

A. Peurankello. B. Hirvenkello. C. Vuohenkello.

Tutuin lienee tiheitä sinipunaisia kukkamykeröitä muodostava peurankello (*Campanula glomerata*). Se on yleinen Iisalmen seudun kaskiperäisillä mailla ja vanhemmissa pihapiireissäkkin. Täältä se on sitten edennyt ojapientareille ja kylätien varsillekin. Valkeateriöiset peurankellot ovat harvinaisia. Vaaleasinikukkainen, myös tiheitä kukkamykeröitä muodostava laji on hirvenkello (*Campanula cervicaria*). Eroja edelliseen lajiin on lehtikannassa (vrt. kuva 1) ja siinä, että jälkimmäinen on vahvasti karvainen. Hirvenkello on levinneisyydeltään kaakkoinen Suomessa eikä sitä tavata Iisalmen seudulla luonnossa. Sama koskee kolmatta ahojemme tyypilajia, vuohenkelloa (*Campanula rapunculoides*). Hyvin suosittuna koristekasvina ja hyvin sopeutuvana sellaisena sitä tavataan kuitenkin kaupungissamme yleisenä piholla, puutarhoissa ja jopa kaatopaikoilla. Kaupungista sen ovat sitten hakeneet maallakin asuvat pihoilleen. Näin siitä on tullut vanhempien, myös jo autioituneiden maalaispihojen tyypikasvi. Vuohenkellon isohkot sinipunaiset kukat ovat pitkässä toispuoleisessa harvassa tertussa tyypillisesti taakäänteisin verholehdin.

A. n.40 cm.

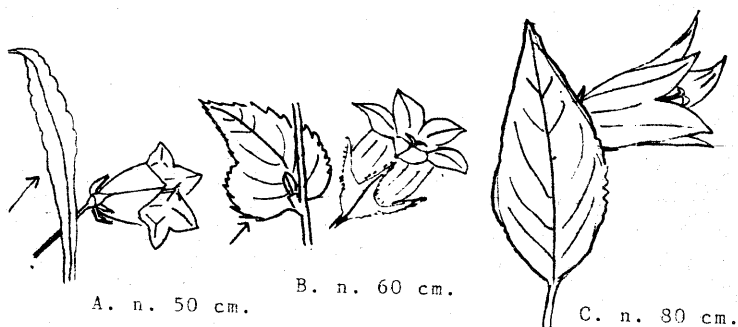
B. n.20 cm.

Kuva 2. Pientareiden ja viljelyksien kelloja:

A. Harakankello. B. Kissankello.

Vähiten vaateliaimpia kasvupaikkavaatimuksiltaan ovat tutuimmat kellomme, harakan- ja kissankello. Niitä tavataan kuivilta tienvarsilta ja pintareilta niityille ja jopa reheville pelloille ja laitumille melkeinpä rikkakasviksi asti (kuva 2). Useimpien asioiden suhteen ne ovat melkeinpä vastakohtia. Teriö on harakankellolla vaalean sinipunainen ja syvään liuskoittunut. Kissankellon teriö on taas vaaleansyvänsininen ja matalasti lius-

koittunut, melkeinpä vain halkoinen. Selvä ero on aluslehdissä (vrt. kuva 2), jotka jälkimmäisellä lajilla ovat pyöreät tai mu-
nuaismaiset. Valkeat teriömuodot ovat molemmilla yleisiä. Mi-
käli haluaa aidon albinovärin säilyvän kuivatussakin kasvinäyt-
teessä, on prässäys suoritettava varoen ja usein papereita vaih-
taen. Muuten teriö sinistyy! Vastakohtaisuus näkyy muuallakin
kuin ulkonäössä. Harakankello suosii kosteampia ja valoisampia
kasvupaikkoja ja on selvästi yleistymään päin. Kissankello taas
kasvaa kuivemmassakin ympäristössä, mutta on harvinaistumassa
Iisalmen seudulta. Poikkeuksen muodostavat eräät valtatie var-
ret varsinkin Ouluun päin sekä eräät vanhat puutavaravarasto-
paikat. Harakankellosta poiketen kissankello on varsin monimuo-
toinen. Niinpä uudet kasviot erottavatkin siitä jo viisi eri
alalajia. Poikkeavin näistä lienee isokukkainen yksiteriöinen
lapinkissankello (*Campanula rorundifolia* ssp. *gieseckiana*).

Kuva 3. Lehtojen ja metsiköiden kelloja:

A. Kurjenkello, B. Varsankello, C. Ukonkello.

Iisalmelaisille oudoimmat kellolajimme ovat lähinnä Etelä-Suo-
meen keskittyneet lehdossa ja muissakin rehevämmissä metsiköis-
sä kasvavat kurjenkellot (*Campanula persicifolia*), varsankello
(*Campanula trachelium*) ja ukonkello (*Campanula latifolia*) (ku-
va 3). Kaikki kolme lajia ovat myös enemmän tai vähemmän kal-
kinsuosijoita. Yhteistä kaikille on verraten suuri teriö. Eroja
on etenkin lehtien muodossa ja tyvessä (vrt. kuva 3). Kurjenkel-
loa tavataan Iisalmissa ILYY:läisten tietämän mukaan vain yhdes-
sä paikassa luonnossa. Alkuperä tässä esiintymässä on vielä sel-

vittämättä; voisi olla alkuperäinenkin. Kurjenkellon kukka on hyvin matalasti halkoinen ja silmiinpistävän pitkäluottinen, mikä tuntomerkki yhtäkkiä on paras suurikokoisiin kissankelloihin nähden. Siniset kukat muodostavat harvan tertun. Maassamme kurjenkellon levinneisyyden painopiste on lounaassa. Sama koskee miltei uhanalaisesti harvinaistuvaa varsankelloa, jonka levinneisyys ei lainkaan ulotu luonnossa Pohjois-Savoon. Upeutensa vuoksi tätä kellolajiamme on siirretty usein puutarhoihin kuten myös kolmatta vaateliasta lehtolajia, ukonkelloa, joka on suurin niin yleiskooltaan kuin teriöltäänkin. Iisalmes-
sa sitä on puutarhoissa, joista se kuitenkin häviää hoitamattomana edellisiä lajeja nopeammin. Ukonkelloa on suurharvinaisuutena luonnossa Ahvenanmaalla. Siellä se on suojattu rauhoituk-
sella.

Edellä kuvattujen kahdeksan kellolajin lisäksi on maassamme tavattu luonnossa sammakonkelloa (*Campanula aparivoides*) ja kii-
runankelloa (*Campanula uniflora*). Edellinen on ainut esiintymä miltei koko Euroopassa, johon se lienee eksynyt Amerikasta. Meil-
lä ainut (rauhoitettu) esiintymä on Valkeakoskella. Hento teriö on lähes valkea. Jälkimmäinen muistuttaa katkeroita nuokkuvine kukkineen. Laji elää harvinaisuutena Enontekiössä.
Koristekasvina viljellään esim. vuohenkelloa muistuttavaa maarian-
kelloa ja huoneissa morsiuskelloa. Lääkekasvina on käyttöä ollut varsankellolla. Vuohenkello on ollut tunnettu myös salattikas-
vina (juuret ja lehdet).

Matti Tallgren

ILYY:N JAOSTOT

	HYÖNTEIS- JAOSTO	MATTI TALLGREN
	KASVIJAOSTO	VILJO ÅBERG
	LINTUJAOSTO	JAAKKO LAASANEN
	NISÄKÄS- JAOSTO	UOLEVI SKAREN
	YMPÄRISTÖN- SUOJELUJAOSTO	ERKKI VÄISÄNEN
	MUSEOJAOSTO	MATTI TALLGREN
	VALOKUVAUS- JAOSTO	KAI JÄDERHOLM